

راهکارهای نهادینه‌سازی و تعمیق فرهنگ حیا، عفاف و حجاب در گام دوم انقلاب؛ با تأکید بر تولید محتوا

فاطمه سادات هاشمیان^۱

چکیده

هدف از پژوهش حاضر، ارائه راهکارهای نهادینه‌سازی و تعمیق فرهنگ حیا، حجاب و عفاف در میان دانش‌آموزان با محوریت تولید محتوای درسی است. جامعه پژوهشی این تحقیق، کتب درسی مقطع متوسطه دوم - اعم از سه پایه تحصیلی - است. یافته‌های تحقیق که به روش توصیفی - تحلیلی (کیفی) و با کمک ابزار کتابخانه‌ای انجام پذیرفته، نشان داد محتوای موجود در زمینه حجاب و عفاف، کفایت از نیاز فعلی جامعه را ندارد. تبیین مبانی و ارائه اصول حجاب و بیان کارکردهای عملیاتی آن در کتاب‌های درسی «دین و زندگی» مقطع متوسطه دوم، به عنوان یک متغیر مهم در پذیرش فرهنگ عفاف در میان دانش‌آموزان می‌تواند باشد. این اصول، شامل فطری بودن حجاب، ابتنای حجاب بر وحی و ارائه کارکردهای آن در ساحت‌های متعدد انسانی است. گنجاندن موارد یاد شده در کتب درسی، افزون بر این که سبب نهادینه‌سازی و تعمیق فرهنگ حیا، عفاف و حجاب در میان دانش‌آموزان می‌گردد؛ عامل مهمی جهت تقویت هویت ملی - دینی و اسلامی - انقلابی ایشان خواهد بود. نتایج پژوهش، حاکی از آن بود که توجه به اهمیت نهادینه‌سازی فرهنگ حیا، حجاب و عفاف در گام دوم انقلاب در میان نسل جوان کشور، تکمیل کیفی و کمی محتوای درسی موجود در این زمینه را می‌طلبد.

کلمات کلیدی: فرهنگ عفاف و حجاب، تولید محتوا، کتب درسی دین و زندگی مقطع متوسطه دوم، گام دوم انقلاب.

۱. استادیار دانشگاه فرهنگیان قم، ایران، fshashemian@yahoo.com

۱. مقدمه

امام خامنه‌ای، گام دوم انقلاب را ورود به مرحله دوم خودسازی، جامعه‌پردازی و تمدن‌سازی دانسته‌اند. از توصیه‌های مهم ایشان در راستای تحقق ارکان سه‌گانه نظریه نظام انقلابی در گام دوم، مسأله معنویت و ارزش‌های اخلاقی است. ایشان معنویت را جهت‌دهنده همه حرکت‌ها و فعالیت‌های فردی و اجتماعی و نیاز اصلی جامعه می‌دانند که ابزارهای رسانه‌ای، تهدید بزرگی برای آن به شمار می‌آید (امام خامنه‌ای، ۱۳۹۷/۱۱/۲۲، بیانیه گام دوم انقلاب). یکی از راهکارهای مهم تحقق معنویت در فرد و جامعه، توجه به ساحت حیا، عفاف و حجاب است. تعمیق این مباحث در ساحت معرفتی دانش‌آموزان، از مسائل اساسی و مبنایی در جامعه اسلامی و نظام تعلیم و تربیت تراز جمهوری اسلامی است. هدف تحقیق پیش‌رو ارائه راهکارهای ترویج و تعمیق فرهنگ حیا، عفاف و حجاب با تأکید بر تولید محتوای متناسب با قابلیت‌ها و ظرفیت‌های نظام تعلیم و تربیت کشور در گام دوم انقلاب است. جامعه پژوهشی این تحقیق، کتب درسی مقطع متوسطه دوم - اعم از سه پایه تحصیلی - و جامعه هدف عبارت از دانش‌آموزان مقطع متوسطه دوم است. بر همین اساس، پرسش اصلی نیز از این قرار خواهد بود: «راهکارهای نهادینه‌سازی و تعمیق فرهنگ حیا، عفاف و حجاب در گام دوم انقلاب با تأکید بر تولید محتوای درسی چیست؟» لازم به ذکر است که تولید محتوای درسی، یکی از راهکارهای نهادینه‌سازی و تعمیق فرهنگ حیا، عفاف و حجاب در دانش‌آموزان است. در این راستا راهکارهای دیگری از جمله تولید برنامه‌های رسانه‌ای فاخر، کنترل و نظارت بر فضای مجازی، کنترل و نظارت بر تولید و توزیع پوشاک داخلی و خارجی، معرفی زنان موفق و مقید به حجاب، گسترش فرهنگ عمومی امر به معروف و نهی از منکر و... موجود است که با پیوستگی و هماهنگی سیستمی میان روش‌های گفته شده، ضریب تأثیرگذاری آن‌ها بالا خواهد رفت.

از آنجا که عرصه تعلیم و تربیت از مهم‌ترین، اساسی‌ترین و بنیادی‌ترین زیرساخت‌های کشور است، به همین سبب ابزار مهمی در راستای ارتقای سرمایه انسانی به شمار می‌آید. بر این اساس است که حضرت امام خمینی علیه السلام خطاب به دست‌اندرکاران امر آموزش و پرورش توصیه نموده‌اند به هر شکل ممکن لوازم ارتقای اخلاقی و اعتقادی جوانان را فراهم نمایند و آنان را تا مرز رسیدن به بهترین ارزش‌ها همراهی کنند (خمینی، ۱۳۸۹، ج ۲۱، ص ۹۶). رهبر بزرگوار نیز معتقدند جوان در

هر جامعه و کشوری محور و یکی از درخشندگی‌های آفرینش الهی است (بیانات در دیدار با گروه کثیری از دانشجویان و دانش‌آموزان، ۱۳۷۰/۸/۱۵). از نظر ایشان بیشترین مسأله‌ای که در ذهن جوان اثر می‌گذارد دو عامل تبلیغات دشمن و عدم تبیین و دفاع صحیح از حقایق و اصول است. ایشان تأثیر عامل دوم یعنی تبیین مبانی دین و حقیقت را کمتر از عامل اول نمی‌دانند (بیانات در آغاز هفدهمین گردهمایی ائمه جمعه سراسر کشور، ۱۳۷۰/۶/۲۵). به همین جهت، لازم است با ارائه آموزش‌های مؤثر و دقیق و عمیق مبانی حجاب و عفاف در اسلام، به تبیین کارکردهای این مقوله در دروس قرآن و تعلیمات دینی دوره دبیرستان پرداخته شود تا نسل جوان و نوجوان نسبت به نقش حیاتی حجاب و عفاف در جامعه ایرانی اسلامی آگاه گردند و با کارکردهای اثربخش آن در زندگی فردی و اجتماعی آشنا شوند. به نظر می‌رسد با این فرایند، حجاب به عنوان یک ارزش دینی و اجتماعی برای ایشان نهادینه گردد. اهمیت این امر از آن رو است که در عصر حاضر، تلاش دنیای غرب در ترویج بی‌بند و باری و بی‌ارزش و ضد ارزش نمود دادن مقوله حجاب و عفاف بین دانش‌آموزان و هجمه دنیای مدرن برای از بین بردن معنویت و ارزش‌های اخلاقی میان نوجوانان و جوانان است. فرضیه تحقیق عبارت است از این که تبیین عمیق و دقیق مبانی و کارکردهای حجاب در ساحت‌های سه‌گانه بینشی، منشی و کنشی انسان و گنجاندن این مطالب در متن کتب درسی، در درونی‌سازی و تعمیق فرهنگ حجاب و عفاف در جامعه هدف، توفیق قابل توجهی ایجاد می‌نماید. این مسأله عامل مهمی در راستای ارتقاء سطح معنویت و ارزش‌های اخلاقی در گام دوم انقلاب به شمار می‌آید.

چارچوب پژوهش حاضر، به این شرح است که ابتدا کتب درس دین و زندگی در پایه‌های دهم، یازدهم و دوازدهم (مقطع متوسطه دوم) را مورد کنکاش قرار داده؛ محتوای موجود در زمینه حجاب و عفاف و حجاب بررسی و به روش کدگذاری تحلیل می‌گردد. بعد از مشخص شدن وضعیت محتوای موجود، به طراحی محتوا برای دستیابی به وضع مطلوب در زمینه حجاب و عفاف پرداخته خواهد شد. این تولید محتوا، بر اساس نیاز روز جامعه دانش‌آموزان مقطع متوسطه دوم و با جهت‌گیری پاسخ به شبهات، ارائه می‌گردد. جای‌گذاری پیشنهادی محتوای تکمیلی، با توجه به نوع مطالب درسی و چینش دروس در سه پایه، ارائه گردیده است.

۲. روش‌شناسی پژوهش

هدف این مطالعه، بررسی راهکارهای نهادینه‌سازی و تعمیق فرهنگ حیا، حجاب و عفاف در میان دانش‌آموزان با محوریت تولید محتوای درسی بود. این مطالعه از نوع توصیفی - تحلیلی (کیفی) به روش تحلیل محتوا و با بهره‌برداری از روش کدگذاری باز انجام شده است. با استفاده از این روش، می‌توان ضریب درگیری ذهنی کتاب‌های درسی را در موضوع حیا، حجاب و عفاف بررسی نمود.

جامعه آماری این مطالعه، عبارت است از کتاب درسی دین و زندگی در رشته ادبیات و علوم انسانی و سایر رشته‌ها. نمونه آماری مورد استفاده نیز بر پایه جامعه آماری سرشماری بوده و تمام کتب دین و زندگی در رشته ادبیات و علوم انسانی و سایر رشته‌ها استفاده شده است. ابزار اندازه‌گیری، متن کتاب درسی دین و زندگی در رشته ادبیات و علوم انسانی و سایر رشته‌ها بود. در این پژوهش گزاره‌های محتوای موجود به روش کدگذاری باز، بر اساس ارتباط با موضوعات مشابه، دسته‌بندی شده و به داده‌هایی که بار معنایی یکسانی داشته، کد مشترک اختصاص داده می‌شود. بعد از کدگذاری باز، کدگذاری محوری انجام شده و در نهایت به کمک دسته‌بندی اصلی و نظام‌مند و ارتباط برقرار کردن بر اساس نتایج کدگذاری باز و محوری، مقوله‌ها به دست می‌آید. (فراست‌خواه، ۱۳۹۵، ص ۱۵۷-۱۵۲) با کمک تحلیل مقوله‌ها، کیفیت متن درسی، استنتاج می‌گردد.

روایی و پایایی ابزار اندازه‌گیری: در روش ذکر شده وقتی از متن کتاب‌های درسی استفاده می‌شود، از آنجایی که کتاب‌های درسی توسط خبرگان حوزه آموزشی و تربیتی تهیه می‌شود؛ بنابراین - متن کتاب‌های درسی - روایی و پایایی لازم را دارا بوده و می‌توان به آن شاخص‌ها اعتبار داد.

۳. پیشینه پژوهش

بر اساس بررسی‌های صورت گرفته، تعداد تحقیقات اندکی موجود است که به راهکارهای تعمیق فرهنگ عفاف و حجاب و بررسی میزان اثرگذاری متن درسی بر روی دانش‌آموزان در مؤلفه‌های یاد شده پرداخته باشند. نکته قابل توجه این است که نتایج تحقیقات یاد شده، اشاره به محدود بودن متن درسی در زمینه حجاب و عفاف دارد. برخی از این پژوهش‌ها، بدین شرح است:

- مقاله «آموزش و پرورش ترویج و تعمیق فرهنگ عفاف و حجاب و راهکارها» چاپ شده در

اولین کنفرانس علمی آموزش و پرورش و عفاف و حجاب در سال ۱۴۰۲، به بررسی و نقش آموزش و پرورش در جریان‌سازی عفاف و حجاب پرداخته و راهکارهای مناسب رسیدن به این مهم را ارائه داده است. نتایج این پژوهش نشان داده که با بررسی روش‌های تربیتی مناسب می‌توان در حوزه آموزش و پرورش به راهکارهای مهمی برای ترویج این اصل دینی در بین نوجوانان دست یافت.

– کتاب «بررسی ترویج و تعمیق فرهنگ حیا، عفاف و حجاب در جامعه» نوشته آیینه‌چی و دیگران، چاپ شده در انتشارات محقق اردبیلی در سال ۱۳۹۸. نویسندگان در این کتاب، آثار و پیامدهای بدحجابی را از دامنظر فرهنگی و اجتماعی مورد بررسی قرار داده و زیبایی، امنیت، رشد و تعالی انسان‌ها به ویژه زن را در حجاب و عفاف دانسته‌اند.

– مقاله «بررسی میزان توجه به حجاب و عفاف در برنامه درسی دین و زندگی دوره متوسطه» در نشریه پژوهش‌های برنامه‌ریزی درسی و آموزشی، در سال ۱۳۹۱ چاپ شده است. این پژوهش با هدف بررسی میزان توجه به حجاب و عفاف در برنامه درسی دین و زندگی دوره متوسطه انجام شده است. مهمترین یافته‌های تحقیق مذکور نشان دهنده آن بود که در مجموع کتاب درسی به میزان ۲ درصد و تصاویر ۴/۳۹ درصد به مؤلفه‌های حجاب و عفاف توجه شده که بیشترین میزان توجه در بعد عاطفی بوده و به مؤلفه‌های حجاب و عفاف در تعاملات رفتاری، آرایش، ذهن و پوشش توجه بیشتری شده است. بنابراین ضرورت بازنگری در برنامه درسی دین و زندگی متوسطه و ملاحظه مواردی که در برنامه درسی کمتر مورد توجه قرار گرفته‌اند از جمله تبیین مبانی حجاب و عفاف و تحلیل عقلانی آن، نمایان شده است.

– پایان‌نامه با عنوان «بررسی میزان توجه به حجاب و عفاف در برنامه درسی دوره راهنمایی تحصیلی» نوشته مینا اسلامی در سال ۱۳۹۰، به بررسی میزان توجه به مؤلفه‌های حجاب و عفاف در برنامه درسی ادبیات فارسی دوره راهنمایی تحصیلی کشور ایران پرداخته است. نتایج پژوهش مذکور نشان داد که در مجموع در برنامه درسی ادبیات فارسی دوره راهنمایی تحصیلی به میزان ۲/۴۱ درصد به حجاب فردی، به میزان ۱/۸۲ درصد به حجاب اجتماعی، به میزان ۱/۱۷ درصد به عفاف در ذهن، به میزان ۱/۲۵ درصد به عفاف در نگاه، به میزان ۱/۰۴ درصد به عفاف در گفتار، به میزان ۱/۵ درصد به عفاف در زینت، به میزان ۱/۹۷ درصد

به عفاف در پوششش، به میزان ۴/۷۳ درصد به عفاف در تعاملات رفتاری توجه شده است. یافته‌های به دست آمده از پژوهش، بیانگر عدم توجه لازم و مطلوب به مؤلفه‌های حجاب و عفاف در برنامه درسی ادبیات فارسی دوره راهنمایی در کشور بوده است.

تألیفات ذکر شده نشان داد با وجود اینکه استفاده از روش‌های تربیتی مناسب در حوزه آموزش و پرورش، راهکار مهمی برای ترویج این اصل دینی در بین نوجوانان است اما در برنامه‌های درسی مقطع متوسطه، به میزان لازم به تبیین مسأله حجاب و عفاف پرداخته نشده است. وجه تمایز تحقیق حاضر با موارد ذکر شده در تولید محتوای مطلوب و اثرگذار است. در این پژوهش برآنیم تا راهکارهای نهادینه‌سازی و تعمیق فرهنگ عفاف و حجاب در دانش‌آموزان متوسطه دوم را با تأکید بر تولید محتوای غنی و مؤثر در کتاب‌های قرآن و تعلیمات دینی ارائه نماییم؛ چراکه ارائه متن درسی علمی و اثرگذار متناسب با مفاهیم حجاب و عفاف و تبیین مبانی آن، سبب تعمیق معرفت دانش‌آموز در این حیطه می‌گردد. بعلاوه بیان کارکردهای سه‌گانه، قدرت تحلیل عقلانی دانش‌آموزان را در مواجهه با شبهات حجاب و عفاف در جامعه حقیقی و مجازی تقویت می‌نماید.

۴. بررسی و تحلیل محتوای درسی موجود در زمینه حیا، حجاب و عفاف

در راستای اهداف پژوهش حاضر، متن کتاب‌های دین و زندگی مقطع متوسطه دوم در کلیه رشته‌ها مورد بررسی قرار گرفت. در این بررسی مشخص شد در پایه یازدهم و دوازدهم رشته‌های ریاضی و فیزیک، علوم تجربی، فنی و حرفه‌ای، کاردانش و ادبیات و علوم انسانی، محتوای درسی مبتنی بر عفاف و حجاب طرح و بحث نشده است.

در پایه دهم رشته‌های ریاضی و فیزیک، علوم تجربی، فنی و حرفه‌ای، کاردانش، در درس یازدهم و دوازدهم کتاب دین و زندگی^۱، به ارائه مطلب در زمینه عفاف و حیا پرداخته و تحت عناوین «فضیلت آراستگی» و «زیبایی پوشیدگی» محتوای درسی مورد نظر را ارائه نموده است. همچنین در کتاب دین و زندگی^۱ رشته ادبیات و علوم انسانی، همین مباحث در درس سیزدهم و چهاردهم ارائه شده است. در درس «فضیلت آراستگی»، بعد از بیان معنای آراستگی و انواع آن، به تبیین آراستگی در سیره پیشوایان دین پرداخته شده است. در ادامه رابطه عفاف با آراستگی طرح و بحث شده و در پایان، زن به عنوان مظهر عفاف معرفی شده است. در درس «زیبایی پوشیدگی» به نگاه قرآن کریم در مورد

عفاف و پوشیدگی پرداخته و شکل مقبول پوشش از منظر اسلام مطرح شده است. در بخش پایانی این درس، با طراحی دو سوال ذهن دانش‌آموز را به این جهت سوق می‌دهد که حجاب مختص مسلمانان نیست و در تمام ادیان الهی مطرح است، بعلاوه حجاب موجب سلب آزادی زنان و سبب کاهش حضور ایشان در جامعه نمی‌گردد.

۵. جدول محتوای موجود در زمینه حیا، عفاف و حجاب

شماره صفحه	عنوان کتاب	عنوان محتوا	رشته
۱۴۲	دین و زندگی ۱	«فضیلت آراستگی»	ادبیات و علوم انسانی
۱۵۲	دین و زندگی ۱	«زیبایی پوشیدگی»	
۱۳۶	دین و زندگی ۱	«فضیلت آراستگی»	سایر رشته‌ها
۱۴۶	دین و زندگی ۱	«زیبایی پوشیدگی»	

بعد از بررسی محتوای موجود، تحلیل آن به شیوه کدگذاری ارائه می‌گردد.

۶. جدول تحلیل محتوای درس «فضیلت آراستگی»

مقوله	کد محوری	کد
آراستگی و حجاب	مفهوم آراستگی	بہتر کردن وضع ظاہری و باطن و زیبا نمودن این دو
آراستگی و حجاب	انواع آراستگی	آراستگی باطنی و ظاہری
آراستگی و حجاب	علاقه طبیعی انسان به آراستگی	کوشش انسان برای آراستگی ظاہری و باطنی
عفاف	نیاز به مقبولیت	تلاش انسان در جهت مقبولیت در جمع خانواده، همسالان و جامعه
عفاف	خودکنترلی در برابر تندروی‌ها و کندروی‌ها	برآورده کردن علایق و نیازهای درونی بدون افراط و تفریط

مقوله	کد محوری	کد
عفاف	ارتباط عفاف با آراستگی	توصیه دین به پرهیز از خودنمایی و افراط در آراستگی
عفاف	ارتباط عفاف با مقبولیت	انسان عقیف خود را با ارزش تر از جلب توجه ظاهری می داند
ضرورت حجاب	زن مظهر جمال و جلال	زیبایی های ظاهری و باطنی زن با هم عجین است

۷. جدول تحلیل محتوای درس «زیبایی پوشیدگی»

مقوله	کد محوری	کد
حجاب و حیانی	آیات ضرورت حجاب	وظیفه مردان کنترل چشم است
حجاب و حیانی	آیات ضرورت حجاب	وظیفه زنان عدم جلب توجه نامحرمان است
حجاب و حیانی	آیات محدوده حجاب	زنان موظف به پوشاندن تمام بدن به جز صورت و دستها تا میچ از نامحرمان هستند
حجاب و حیانی	تأکید ادیان الهی بر پوشش	در آیین مسیحیت پوشش اهمیت زیادی داشته
حجاب و حیانی	تأکید ادیان الهی بر پوشش	زنان ایرانی قبل از اسلام که پیرو آیین زرتشت بودند، پوشش کامل داشتند
کارکردهای اجتماعی حجاب	رابطه حجاب با پیشرفت اجتماعی	قانون حجاب، سبب بروز استعداد های واقعی زنان است
کارکردهای اجتماعی حجاب	رابطه حجاب با امنیت اجتماعی	حجاب سبب افزایش سلامت اخلاقی جامعه است
حجاب و حیانی	تأکید ادیان الهی بر پوشش	در آیین مسیحیت پوشش اهمیت زیادی داشته

مفاهیم درون متن دو درس «فضیلت آراستگی» و «زیبایی پوشیدگی» به روش کدگذاری باز، بر اساس ارتباط با موضوعات مشابه، دسته‌بندی شد و اطلاعات دو متن خلاصه شد و به داده‌هایی که بار معنایی یکسانی داشتند کد مشترک اختصاص داده شد. بعد از پالایش و تفکیک مقوله‌های به دست آمده از کدگذاری باز، کدگذاری محوری انجام شد و در نهایت با کمک دسته‌بندی اصلی و نظام مند و ارتباط برقرار کردن بر اساس نتایج کدگذاری باز و محوری، مقوله‌ها به دست آمد. نکته قابل تأمل در خصوص تحلیل محتوای موجود و مقوله‌های به دست آمده، این است که با توجه به نیاز روز جامعه و طرح شبهات جدید در زمینه حیا، حجاب و عفاف و همه‌جانبه دنیای غرب به مسأله پوشش اسلامی، مباحث طرح شده به لحاظ کمیت و نیز محتوا، کارآمدی لازم را نداشته و از اثرگذاری کافی برخوردار نیست.

بر همین اساس و در ادامه، محتوای مطلوب و اثربخش در راستای هدف پژوهش و در جهت رفع کمبود محتوای موجود و نیز با توجه به نوع و چینش مباحث در کتاب‌های ذکر شده، پیشنهاد می‌گردد. این پیشنهادات، مبتنی بر این مسائل است: «فطری بودن حیا، عفاف و حجاب»؛ «و حیانی بودن حیا، عفاف و حجاب»؛ «کارکردهای حیا، عفاف و حجاب»؛ «تقابل تمدن مدرن با حیا، عفاف و حجاب».

۸. تبیین فطری بودن حیا، عفاف و حجاب

یکی از مباحث مؤثر در ایجاد فرهنگ حیا، عفاف و حجاب در میان دانش آموزان در گام دوم، تبیین فطری بودن حجاب در محتوای درسی است. آگاهی نوجوان به این مسأله که علاقه به حجاب و حیا به صورت ذاتی و فطری در سرشت او نهاده شده، سبب ایجاد انگیزه و توجه نسبت به این مقوله می‌گردد و اثرات تبلیغات سوء علیه حجاب و ترویج «بی‌حجابی به عنوان ارزش» را کمرنگ می‌نماید. فهم دانش آموز از مقوله حجاب به عنوان یک امر ارزشی و فطری در پذیرش آن تأثیرگذاری بالایی دارد. در راستای این تبیین لازم است ابتدا معنای فطرت و کارکردهای آن برای دانش آموزان تبیین شده، سپس اثبات فطری بودن حجاب ارائه گردد. در بررسی صورت گرفته مشخص شد، مسأله فطرت به صورت مستقل در کتب دین و زندگی دبیرستان، طرح و بحث نشده است. با توجه به اهمیت آشنا شدن دانش آموزان با بحث فطرت و در ادامه آن اثبات فطری بودن حجاب، پیشنهاد می‌گردد در کتاب دین

و زندگی (۳) بعد از بخش توحید و سبک زندگی، مطالب ذیل به عنوان محتوای درسی و مطابق با شیوه نگارشی کتاب و در راستای اهداف آن، تنظیم و ارائه گردد.

۸-۱. معنای فطرت

راغب اصفهانی «فطر» را به شکافتن چیزی از نظر طول تفسیر کرده و گفته «اصل الفطر اشق طوها» (راغب، ۱۹۹۲م، ذیل واژه فطرت). در قرآن کریم نیز همین معنا به کار رفته «إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ»؛ زمانی که آسمان شکافته و قطعه قطعه شده است.^۱ در تعریف اصطلاحی فطرت، نوع خاصی از آفرینش مطرح است که در رابطه با انسان بوده و ویژگی‌های موجود در آفرینش انسان را مورد بررسی قرار می‌دهد. در قرآن کریم فطرت با واژه‌ها و کلماتی مثل صبغت، عهد و میثاق و حنیفت مترادف است که به معنای الهی بودن روح انسان، عهد و پیمان الهی با انسان که شیطان را عبادت نکند و میل به یکتا پرستی و گرایش به حقیقت است. (کجیاف، ۱۳۹۳، ص ۹) علامه طباطبایی در تعریف فطرت بیان می‌دارد: فطرت بر وزن فعله است و مقصود از آن، ایجاد از عدم و بدون ماده پیشین است که با خلقت متفاوت می‌باشد. (طباطبایی، ۱۳۷۲، ج ۱، ص ۲۹۹)

۸-۲. اثبات فطرت در انسان

با چند دلیل فطرت‌مندی انسان‌ها ثابت می‌گردد؛

الف) متون دینی: در متون دینی دلایل زیادی بر فطرت‌مند بودن به ویژه فطرت الهی داشتن انسان وجود دارد، آیه فطرت دلیل و شاهد روشنی بر فطرت‌مندی انسان است: «فَطَرَتِ اللَّهُ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ»^۲. همچنین امیرالمؤمنین علیه السلام فرموده: «كُلُّ مَوْلُودٍ يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ فَأَبْوَاءُ يَهْدُونَهُ أَوْ يَنْصُرَانَهُ أَوْ يَمَجِّسَانَهُ» (مجلسی، ۱۴۳۰ق، ج ۳، ص ۲۸۱).

ب) فطرت یافت همگان: انسان درون خود تمایلات زیادی احساس می‌کند مثل علاقه به دنیا، قدرت کشف حقیقت، دستیابی به کمال، تحقق فضایل، استقرار عدل و... که این‌ها همه از امور فطری هستند.

ج) منشأ گرایش‌های فراگیر: گرایش‌های مشترک انسان‌ها، منشأی در درون انسان‌ها دارد، به گونه‌ای که همه انسان‌ها از آن منشأ بهره‌مند هستند.

۱. انفطار، ۱.

۲. «فطرتی که خدا بشر را بر آن آفرید و در آفرینش خدا دگرگونی نیست». روم، ۳۰.

د) قوانین جهان شمول: صدور قوانین و احکام مشترک بین‌المللی نشان از ضمیری مشترک بین همه انسان‌ها دارد.

ه) ادیان فراقومی و فراتاریخی: ادیان آسمانی محصور در قوم خاص یا زبان خاصی نبوده است. «عبادت» در همه ادیان آسمانی مورد توجه است و این نشان از فطری بودن این امر است (سهرابی فر، ۱۳۸۰، ص ۸۸-۸۳).

۳-۸. اثبات فطری بودن عفاف و حجاب بر اساس آیات قرآن کریم

بعد از تبیین دقیق فطرت، لازم است اثبات فطری بودن حجاب در محتوای درسی ارائه گردد. این مسأله یعنی فطری بودن حجاب و علاقه فطری انسان به حیا و عفاف، به روشنی در قرآن کریم ارائه شده است. در آیه ۲۲ سوره مبارکه اعراف، ضمن بیان جریان خلقت آدم و حوا و ترسیم چهره زندگی ایشان در بهشت آمده است: «فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتَا لَهُمَا سَوَاتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ»؛ و هنگامی که از آن درخت چشیدند، اندامشان بر آن‌ها آشکار شد و شروع کردند به قرار دادن برگ‌های بهشتی بر خود، تا آن را بپوشانند. این آیه شریفه نخستین تحول آدم و حوا بعد از چیدن میوه ممنوعه را رو به رو شدن با حقیقت «برهنگی» ذکر کرده است. طبق آیه شریفه، حضرت آدم و حوا قبل از چشیدن درخت ممنوعه دارای لباس بوده‌اند، اما با خوردن از آن درخت ممنوعه بر اثر اغوای شیطان، لباس خود را از دست دادند که بعد از احساس برهنگی بلافاصله خود را با برگ‌های درختان بهشتی پوشاندند. این احساس شرم از برهنگی حتی بدون حضور ناظر بیگانه، و سرعت در پوشاندن خود به وسیله برگ‌ها، از آن جهت که تحت هیچ آموزش یا فرمانی از جانب خداوند یا فرشته وحی و یا تذکر هریک به دیگری صورت گرفته است، بیانگر فطری بودن پوشش در انسان است و ثابت می‌کند که لباس و پوشش، به تدریج و بر اثر تمدن‌ها ایجاد نشده است، بلکه نخستین انسان‌ها، به طور فطری بدان گرایش داشته‌اند. به این ترتیب مشخص می‌شود میل به حجاب و پوشش امری ذاتی است که از ابتدای خلقت انسان با وی قرین و همراه بوده است.

در مجموع حجاب دارای مبانی و اصولی است که برخی از آن‌ها به صورت ذاتی و فطری در انسان قرار گرفته است و برخی نیز به صورت اکتسابی توسط او کسب خواهد شد و اسلام به عنوان دینی کامل به تمام این موارد اشاره کرده است و بر آن تأکید دارد. این واقعیت مبین آن است که

حجاب و پوشش به عنوان یکی از مظاهر حیا و عفاف، امری فطری و طبیعی بوده که برای تأمین سلامت روح و روان فرد و جامعه، از ضرورت و کمال اهمیت برخوردار است و یکی از دلایل اساسی اصالت حجاب و پوشش در تمام ادیان و مذاهب، همین بحث فطری بودن حجاب و عفاف است.

۹. تبیین و حیانی بودن حیا، عفاف و حجاب

یکی از راهکارهای نهادینه سازی فرهنگ حیا، عفاف و حجاب در دانش آموزان در گام دوم انقلاب، گنجانیدن تبیین آیات حجاب در محتوای دروس است. ارائه و تحلیل آیاتی که در مورد حجاب بیان شده، در فرایند پذیرش مقوله حجاب توسط دانش آموزان مقطع متوسطه تأثیرگذار است. بر اساس کارگاه ها و جلسات برگزار شده توسط نویسندگان پژوهش در زمینه فرهنگ حیا، عفاف و حجاب مشخص گردید که یکی از شبهات مهم دانش آموزان سؤال از چرایی حجاب و عدم ارائه آن در قرآن کریم است. بنابراین پیشنهاد می گردد مباحث ذیل به صورت تکمیل محتوا در متن درس «زیبایی پوشیدگی» کتاب دین و زندگی (۱) و بر اساس نوع نگارش این کتاب تنظیم و ارائه گردد. در این درس به بررسی و تحلیل دستورات قرآن در زمینه عفاف و حجاب و پوشش پرداخته و آیه ۵۹ سوره مبارکه احزاب را ارائه نموده است. نکته ظریفی که باید به آن توجه نمود دستور مستقیم قرآن به پوشاندن مو است. طبق تجربیات نویسندگان پژوهش، برای برخی دانش آموزان این مسأله مطرح است که در قرآن واژه «شعر» به معنای «مو» و دستور به پوشاندن آن نیامده و این نتیجه را استنتاج می کنند که حجاب جزو اصول و ضروریات دین نیست و قانون حجاب از سوی نظام اسلامی، یک قانون وضعی و قراردادی و بدون معیار دینی و قرآنی است. در حالی که در ۲۴ مورد از آیات قرآن کریم، در مورد حجاب صحبت شده و در ۷ آیه هم به صورت مستقیم واژه حجاب ذکر شده است. آیاتی که مستقیماً به پوشش زن در اجتماع می پردازد و محدوده حجاب را مشخص می کند در سوره های نور و احزاب ذکر شده است. با توجه به حجم شبهات موجود در این زمینه، پیشنهاد می شود مطالب زیر به صورت تکمیلی در درس ذکر شده ارائه گردد.

ضرورت اصل حیا و عفاف و شرح محدوده حجاب در دو آیه از آیات قرآن کریم به صورت مستقیم ارائه شده است:

الف) آیه ۵۹ سوره احزاب: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِّأَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ

مِنْ جَلَابِيهِمْ»؛ «ای پیغمبر به زنان و دخترانت و زنان مؤمنان بگو تا جلباب‌های خود را به هم نزدیک سازند».

این آیه اولین آیه قرآن پیرامون حجاب است و در سال پنجم هجری نازل شده است. راغب اصفهانی در کتاب مفردات می‌نویسد: «الْجَلَابِيُّبُ: الثَّمُصُّ وَالْحُمْرُ، الْوَاحِدُ: جِلْبَابٌ». جلابیب: پیراهن‌ها و روسری‌هاست، مفردش جلباب است (راغب، ۱۹۹۲م، ص ۱۹۹) شیخ طوسی نیز در تفسیر التبیان در معنای جلباب آورده است: «فالجلابیب جمع جلباب و هو خمار المرأة و هي المقنعة». جلابیب جمع جلباب است و آن روسری زن می‌باشد که همان مقنعه است. (الطوسی، ج ۸، ص ۳۶۱). علامه طباطبائی در تفسیر المیزان در باره‌ی جلباب دو احتمال داده است، احتمال اول همان دیدگاه اول است که جلباب پوشش سرتاسری است و احتمال دوم را به خمار اختصاص داده است: «الجلابیب جمع جلباب و هو ثوب تشتمل به المرأة فيغطي جميع بدنها أو الخمار الذي تغطي به رأسها و وجهها». جلابیب جمع جلباب است و آن جامه‌ای است که زن با آن خود را به طور کامل می‌پوشاند و تمام بدنش را می‌پوشاند، یا خماری است که با آن سر و صورت خود را می‌پوشاند. (طباطبائی، ۱۳۷۲، ج ۱۶، ص ۳۴۰) همچنین علامه در جای دیگر بیان می‌دارد که جلابیب به معنای پارچه بلندی است که تمام بدن و سر و گردن را می‌پوشاند. (همو، ج ۷، ص ۳۹۹) بر اساس این آیه نوعی پوشش مورد استفاده زنان آن زمان بوده که موی سر را با آن می‌پوشاندند و این آیه بر نزدیک کردن دو طرف پوشش تأکید کرده تا بدن نمایان نشود. در واقع پوشاندن موی سر در زمان نزول آیه، امری مرسوم و بدیهی بوده است. به همین جهت پوشاندن مو در مفهوم آیه‌ی ذکر شده مستتر است.

ب) آیه ۳۱ سوره نور: «وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَىٰ جُيُوبِهِنَّ»؛ «و زینت خود را جز آنچه پیدا است آشکار مکنند، و روسری‌های خود را بر گریبان خویش بیفکنند».

این آیه بعد از آیه ۵۹ سوره احزاب و در سال هشتم هجری نازل شده است. کلمه خمر در این آیه جمع خمار است، و خمار پارچه‌ای است که زنان سر خود را با آن می‌پوشاندند و اضافه آن را بر روی کتف می‌انداختند. کلمه جیوب جمع جیب است و به معنای گریبان یا گردن و سینه است. این آیه به زنان دستور داده که علاوه بر اینکه موی سر خود را می‌پوشاندند، خمار را روی گردن و سینه‌ها بیفکنند و این قسمت از بدن را هم بیپوشاندند. (طبرسی، ۱۴۱۵ق، ج ۷، ص ۲۴۲-۲۴۱) با توجه به شأن

نزول آیه و کاربرد خمار در آن زمان، لزوم پوشاندن موی سر در آیه حجاب، بدیهی است و علاوه بر پوشاندن موی سر، دستور به پوشاندن قسمت‌های گردن و سینه نیز داده شده است.

رهبر بزرگوار انقلاب در شرح این آیه بیان می‌دارد که خمر در اصل به معنی پوشش است ولی معمولاً به چیزی گفته می‌شود که زنان با آن سر خود را می‌پوشانند. ایشان می‌فرمایند: «از این آیه استفاده می‌شود که زنان قبل از نزول آیه ادامه روسری خود را به شانه‌ها یا پشت سر می‌انداختند، طوری که گردن و کمی از سینه آن‌ها نمایان می‌شد. قرآن کریم دستور می‌دهد روسری خود را بر گریبان بيفکنند تا هم گردن و هم آن قسمت از سینه که بیرون است مستور گردد» (شرح آیات مقام معظم رهبری، تاریخ ۱۳۹۸/۱۱/۲).

به این ترتیب بررسی دقیق این آیه نشان می‌دهد که پوشاندن موی سر به دلیل کاربرد واژه «خمر» در زمان نزول آیه، مستتر در آیه و امری بدیهی است. به همین سبب آیه شریفه به شکل مستقیم اشاره به پوشاندن مو نکرده و واژه «شعر» را به کار نبرده است. ارائه دقیق و تبیین درست این آیات و گنجاندن آن در کتب درسی دانش‌آموزان در کنار اقدامات مؤثر فرهنگی، سبب برطرف شدن شبهات بسیاری در زمینه حجاب و عفاف شده و موجب دینی و الهی دانستن این مقوله می‌گردد و یکی از راه‌های مهم نهادینه شدن فرهنگ حیا و حجاب در میان دانش‌آموزان و در نتیجه در متن جامعه است.

۱۰. تبیین کارکردهای حیا، عفاف و حجاب

روایت کارکردهای عفاف و حجاب در محتوای کتاب‌های دبیرستانی از جمله عوامل تأثیرگذار بر انگیزه دانش‌آموزان در گرایش به حجاب و حفظ عفاف در گام دوم انقلاب است و می‌تواند خلأ موجود در این زمینه را تا حدود زیادی برطرف نماید. بر اساس تجربه نویسندگان تحقیق در جلسات پرسش و پاسخ، تحلیل کارکردهای مباحث دینی برای نوجوانان و جوانان تأثیر شگرفی در پذیرش این نوع از مسائل دارد. این نکته جای خالی مباحث مرتبط با کارکردهای حجاب و عفاف در کتاب‌های دین و زندگی را نمود داده و لزوم طرح و تبیین کارکردها را به خوبی نشان می‌دهد. چارچوب پیشنهادی برای مباحث ذکر شده، ارائه کارکردهای حجاب در ساحت‌های سه‌گانه انسانی است. با توجه به چینش و عناوین و نوع دروس کتاب دین و زندگی و نیز رابطه مستقیم بحث

حجاب و عفاف با مسأله ازدواج، پیشنهاد می‌شود مبحث کارکردها قبل از درس «زمینه‌های پیوند» در کتاب دین و زندگی ۲ رشته ادبیات و علوم انسانی و نیز قبل از درس «پیوند مقدس» در کتاب دین و زندگی ۲ سایر رشته‌ها ارائه گردد. در ادامه این کارکردها مورد تبیین قرار می‌گیرد.

۱۰-۱. عامل تقرب الهی

یکی از عوامل اساسی که سبب تقویت بعد انسانی شده و باعث ایجاد رشد و تعالی در انسان می‌گردد، مقوله عفاف و حجاب و پوشش دینی است. در منابع دینی عقیف بودن به عنوان بهترین عبادت ذکر شده، در نتیجه التزام به عفاف و حجاب سبب تعالی انسان و موجب قرب الهی است. «افضل العبادة العفاف» (کلینی، ۱۴۲۹، ج ۲، ص ۷۹) این نکته در آیه ۵۳ سوره مبارکه احزاب بیان شده است. این آیه شریفه، حجاب را عامل طهارت قلوب معرفی کرده و می‌فرماید: «ذَلِكُمْ أَظْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ»؛ «حجاب سبب طهارت قلبی زنان و مردان است». به علاوه آیه ۶۱ سوره مبارکه نور حجاب را مایه خیر و سعادت انسان دانسته و فرموده است: «وَأَنْ يَسْتَعْفِفْنَ خَيْرٌ لَهُنَّ»؛ «حجاب و عفاف باعث خیر برای زنان است». علامه طباطبایی در المیزان میان خیر و سعادت و سلوک الی الله و تقرب الهی، رابطه برقرار می‌نماید (طباطبایی، ۱۳۷۲، ج ۱، ص ۱۸۵) و سعادت انسان را در تسلیم بودن در برابر کلیه اوامر و دستورات الهی می‌داند (جمعی از نویسندگان، ۱۳۸۱، ص ۳۳۲) ایشان سعادت را مایه خیر انسان می‌داند که از طریق سلوک الی الله حاصل می‌شود. بنابراین هرآنچه که سبب خیر انسان باشد باعث تقرب و تعالی و قرب انسان به خداوند می‌گردد. (طباطبایی، ۱۳۷۲، ج ۱۶، ص ۱۶۷) به این ترتیب مشخص می‌شود حجاب و عفاف سبب تقرب الهی شده و عامل مهمی در جهت رشد و تعالی انسان به شمار می‌آید.

۱۰-۲. عامل آرامش

یکی از کارکردهای مهم عفاف و حجاب در ساحت منشی و رفتاری انسان، ایجاد آرامش و امنیت فکری است. حجاب و عفاف و حیا سبب ایجاد آرامش فردی و اجتماعی می‌گردد. این مسأله در آیات قرآن کریم تصریح شده است. آیه ۵۹ سوره احزاب می‌فرماید: «ذَلِكَ أَذَى أَنْ يُعْرِفَنَ فَلَا يُؤْذِينَ»؛ «به زنان بگو جلباب‌های خویش را بهم نزدیک سازند تا [به عفت] شناخته شوند و مورد آزار قرار

نگیرند.» حجاب داشتن زنان باعث جلوگیری از آزار و اذیت ایشان در جامعه شده به این سبب آرامش فردی و اجتماعی محقق می‌شود. بعلاوه «سلامت روح مرد و جامعه با نوع و کیفیت پوشش زنان رابطه مستقیم و غیر قابل انکاری دارد» (صبور، ۱۳۶۷، ج ۳، ص ۲۱۹). بنابراین حجاب یک امر اجتماعی و بلکه یک ضرورت اجتماعی است و امنیت زنان در اجتماع و حفظ شخصیت و کرامت ایشان در گرو التزام به حجاب و عفاف است.

۳-۱۰. عامل پیشرفت فردی و اجتماعی

ملموس‌ترین اثر حیا، عفاف و حجاب و قابل لمس‌ترین کارکرد کنشی آن، تحقق پیشرفت در فرد و جامعه است. وقتی جامعه خالی از محرک‌های جنسی شد زمینه رشد فردی و اجتماعی، راحت‌تر و سریع‌تر ایجاد می‌شود و افراد بدون ایجاد مانع، می‌توانند توانمندی‌های خود را در یک محیط امن و سالم بروز دهند. این برداشت از آیه ۳۰ و ۳۱ سوره نور بدست می‌آید. چرا که خداوند در این آیه دستور می‌دهد زنان در جامعه عقیفانه لباس بپوشند و از طرف دیگر مردان نگاهشان را کم کنند. شهید مطهری معتقد است که پوشیدن لباس ساده که تمام بدن و موی سر جز چهره و دو دست تا مچ را بپوشاند مانع هیچ فعالیت بیرونی نخواهد بود بلکه برعکس خودنمایی زن در اجتماع، او را به صورت موجودی مهمل و غیرفعال در می‌آورد (مطهری، ۱۳۸۸، ص ۱۷۱). بنیانگذار کبیر انقلاب حضرت امام خمینی علیه السلام درباره تأثیر زن در پیشرفت جوامع فرموده‌اند انحطاط و شکست ملت‌ها وقتی آغاز می‌شود که زن در این جوامع، منحط شود (خمینی، ۱۳۸۹، ج ۶، ص ۳۰۰). عکس این قضیه هم به لحاظ عقلی محقق است؛ یعنی جوامعی در پیشرفت و حرکت رو به جلو توفیق پیدا می‌کنند که زن مترقی، در این فرایند شرکت کند و ایفای نقش نماید. به این ترتیب یکی از راه‌های مهم پیشرفت، مسأله حجاب و عفاف است. حجاب و عفاف واقعیتی صرفاً فردی نیست و تکون اجتماعی دارد و ماهیتی اجتماعی است. زیرا رشد و شکوفایی استعدادهای انسانی در گرو زیستن در جامعه‌ی سالم و به دور از محرکات جنسی است. در این صورت، پیشرفت و رشد فردی و اجتماعی با ظهور در فرهنگ جامعه، در سایر ابعاد زندگی جاری می‌شود.

ایجاد آرامش و پیشرفت ناشی از التزام به حجاب و عفاف، علاوه بر نگاه درون‌دینی، با نگرش برون‌دینی نیز ارائه شده است. در کتاب «دختران به عفاف روی می‌آورند» نوشته خانم «وندی

شلیت» در سال ۲۰۰۷ این نکته اساسی ارائه شده است. نویسندگان این کتاب طی مصاحبه میدانی با بیش از شش هزار دختر ساکن ایالات آمریکا و کانادا این نتیجه را ارائه داده که به دلیل اثرات مهم عفاف و پوشش عفیفانه، دختران زیادی متمایل به داشتن پوشش مناسب و حجاب هستند. در این کتاب بیان شده «با پوشش نامناسب توجه جامعه به ظاهر زن جلب می‌شود و از توجه به خود حقیقی و ارزش حقیقی زن جلوگیری می‌شود» (شلیت، ۱۴۲، ص ۱۶۵). همچنین با اشاره به نوع پوشش زن تأکید نموده «نوع پوشش یک زن جوان بدون اینکه خودش متوجه باشد می‌تواند او را به یک سرگرمی راه رونده برای مردان تبدیل کند و یا برعکس پوشش مناسب باعث شود جامعه به ویژگی‌های درونی او و ارزش‌های واقعی او توجه کنند» (همان، ص ۱۷۰). این کتاب به رابطه عفاف و پیشرفت نیز تأکید نموده و بیان می‌دارد حفظ عفاف زمینه‌ساز آشکار شدن استعدادها و دختران است، زیرا در اجتماع وقتی به ساحت ظاهری بیشتر توجه شود قلمرو باطنی وجود انسان مورد غفلت واقع می‌شود (همان، ص ۱۸۹). نویسندگان این کتاب از نگاه برون‌دینی و بدون وجود الزام خارجی، و به دلیل کارکردها و فواید فراوان عفاف و پوشش عفیفانه، دختران را به این مسأله تشویق می‌کند. نمونه دیگر نگاه برون‌دینی به کارکرد حجاب، نظرات منتسکیو است. او از اندیشمندان سیاسی جامعه غربی است و معتقد است «از دست رفتن عفت زنان به قدری تأثیرات بد و معایب و نواقص تولید می‌کند و روح مردم را فاسد می‌سازد که اگر کشوری دچار آن شود بدبختی زیادی از آن ناشی می‌گردد. به همین جهت قانونگذاران خوب همواره عفت را به زنان توصیه می‌کنند و از آن‌ها وقار و رعایت موازین اخلاقی را توقع دارند» (منتسکیو، ۱۳۹۶، ص ۲۲۶).

۱۱. تقابل تمدن مدرن با حیا، عفاف و حجاب

از مباحث مفید و بروز و کاربردی طرح شده در کتاب دین و زندگی ۳ در رشته ادبیات و علوم انسانی، درس دوازدهم این کتاب با عنوان «نگاهی به تمدن جدید» است. این مطلب برای دیگر رشته‌ها در درس آخر کتاب دین و زندگی ۳ با عنوان «تمدن جدید و مسؤولیت ما» ارائه شده است. در این درس به زمینه‌های پیدایش تمدن جدید و آثار و پیامدهای مثبت و منفی این تمدن در سه حوزه علم، عدل و خانواده پرداخته شده است. یکی از پیامدهای مهم تمدن غرب در عصر حاضر که پیشنهاد می‌شود به عنوان درس ذکر شده اضافه شود، در حوزه حجاب و عفاف است. به این

صورت که قبل از بند «حوز خانواده»، بند دیگری با عنوان «حوزه حیا، حجاب و عفاف» اضافه شود و مطالب، متناسب با نگارش کتاب و به شرح ذیل ارائه شود:

یکی از ترندهای مهم استعمارگران برای نفوذ در کشورهای اسلامی، ترویج بی‌بندوباری از طریق گسترش بدحجابی و بی‌حجابی است. در کتاب «خاطرات همفر جاسوس بریتانیا در خاورمیانه» به این عامل مهم نفوذ اشاره شده و تلاش بی‌وقفه غرب را در راستای کم‌رنگ نمودن فرهنگ حیا، عفاف و حجاب در میان زنان مسلمان به خوبی نشان داده است. نویسنده این کتاب چنین می‌گوید: «در مسأله بی‌حجابی زنان باید کوشش فوق‌العاده‌ای به عمل آوریم تا زنان مسلمان به بی‌حجابی و رها کردن چادر مشتاق شوند... پس از آن که حجاب زن با تبلیغات وسیع از میان رفت، وظیفه مأموران ما این است که جوانان را به عشق بازی و روابط نامشروع با زنان تشویق کنند و بدین وسیله، فساد را در جوامع اسلامی گسترش دهند. لازم است زنان غیرمسلمان کاملاً بدون حجاب ظاهر شوند تا زنان مسلمان از آنان تقلید نمایند» (همفر، ۱۳۶۲، ص ۸۴).

«فرانتس فانون» متفکر فرانسوی قرن بیستم، درباره نقش حجاب‌زدایی دولت استعمارگر فرانسه در کشور اسلامی «الجزایر» می‌گوید: «اولین اقدام غیرفرهنگی که فرانسه در الجزایر صورت داد تلاش برای از بین بردن حجاب بود، و در این کار موفق هم شد، و هر چه بدن زن الجزایری را بیشتر عریان کرد چنگال استعمارگر بیشتر به حلقوم الجزایری فرو رفت.» او همچنین می‌گوید: «هر چادری که دور انداخته می‌شود افق جدیدی را که تا آن هنگام بر استعمار ممنوع بود در برابر او می‌گشاید، پس از دیدن هر چهره بی‌حجاب، امیدهای حمله‌ور شدن اشغالگر ده برابر می‌گردد» (حسینیان، ۱۳۷۳، ص ۴۸). بر این اساس یکی از علل پدیده بی‌حجابی با وجود فطری بودن و وحیانی بودن این مقوله و نیز منافع و کارکردهای فراوان آن، مسأله استعمار فرهنگی است. اسلام آن اندازه که درباره حجاب زن مورد انتقادهای پوچ واقع شده است، در هیچ مسأله دیگری به این شدت مورد هجوم قرار نگرفته است. این حملات و تهاجم را سازمان‌های تبشیری و استعماری به عنوان جزئی از مجموعه نقشه‌ها، دسیسه‌ها و توطئه‌ها به منظور متلاشی کردن تعلیمات و مبانی اسلامی انجام می‌دهند. در کتاب پروتوکل‌های دانشوران صهیون که رهبر بزرگوار به خواندن آن توصیه و تأکید نموده‌اند، راه‌های سیطره فرهنگی بر ملت‌ها تصریح شده است. در اولین پروتوکل این کتاب آمده: «برای

رسیدن یهود به هدف‌هایش باید فساد، خیانت، رشوه‌خواری و شراب‌خواری را در غیریهود گسترش دهیم». در پروتوکل بعدی تأکید شده «تنوع‌طلبی در ارضای نیازهای مادی سبب تسلیم انسان‌ها و رسیدن یهود به پیروزی است» (لامبلن، ۱۴۰۰، پروتکل اول و دوم). مثال‌های ذکر شده و مانند آن نشان می‌دهد که دنیای غرب به دنبال تغییر ارزش‌ها در نگرش جوانان و نوجوانان است و با کمک ضدارزش‌نشان دادن مقوله حیا و عفاف و ترویج بی‌حجابی به دنبال استعمار فرهنگی دیگر ملت‌ها و بهره‌برداری از منابع انسانی آن‌ها در راستای منافع استعماری خود هستند.

۱۲. جدول محتوای پیشنهادی در زمینه حیا، عفاف و حجاب

شماره صفحه	عنوان کتاب	عنوان محتوا	رشته
۴۱	دین و زندگی ۳	فطری بودن	ادبیات و علوم انسانی
۱۵۴	دین و زندگی ۱	و حیانی بودن	
۲۰۸	دین و زندگی ۲	کارکردها	
۱۵۲	دین و زندگی ۳	تقابل تمدن مدرن	
۴۱	دین و زندگی ۳	فطری بودن	سایر رشته‌ها
۱۴۸	دین و زندگی ۱	و حیانی بودن	
۱۴۸	دین و زندگی ۲	کارکردها	
۱۳۵	دین و زندگی ۳	تقابل تمدن مدرن	

۱۳. جمع‌بندی و نتیجه پژوهش

نویسندگان پژوهش حاضر بر مبنای سه دلیل بنیادی، موضوع درونی‌سازی و تعمیق فرهنگ حیا، عفاف و حجاب در میان دانش‌آموزان مقطع متوسطه دوم را انتخاب نمودند:

۱. تأکید رهبر بزرگوار بر مسأله معنویت و معرفی آن به عنوان یکی از هفت چشم‌انداز مهم در

گام دوم انقلاب.

۲. رابطه تنگاتنگ فرهنگ حیا، عفاف و حجاب با مسأله معنویت و تأثیر متقابل درونی‌سازی

و تعمیق این فرهنگ با افزایش میزان معنویت در جامعه.

۳. اهمیت فراوان رهبر انقلاب به نسل نوجوان و جوان کشور و اعتقاد ایشان بر لزوم ارائه و تبیین معارف و حقایق برای این قشر تأثیرگذار و آینده ساز.

به دلایل ذکر شده در متن پژوهش حاضر، درونی سازی و تعمیق فرهنگ حیا، عفاف و حجاب در دانش آموزان، از مسائل اساسی و مبنایی نظام تعلیم و تربیت تراز جمهوری اسلامی به شمار می آید. به همین جهت لازم است با ارائه آموزش های مؤثر و دقیق و عمیق مبنایی حجاب و عفاف در اسلام، به تبیین کارکردهای این مقوله در محتوای دروس قرآن و دین و زندگی دوره متوسطه پرداخته شود تا نسل جوان و نوجوان نسبت به نقش حیاتی حجاب و عفاف در جامعه ایرانی اسلامی آگاه گردند و با کارکردهای اثربخش آن در زندگی فردی و اجتماعی آشنا شوند و حجاب به عنوان یک ارزش دینی و اجتماعی برای ایشان نهادینه گردد.

بر اساس جدول ارائه شده در بخش تحلیل محتوای درسی موجود در زمینه حیا، عفاف و حجاب، مشخص گردید در پایه دهم دو درس تحت عناوین «فضیلت آراستگی» و «زیبایی پوشیدگی» ارائه شده است. در کتاب های «دین و زندگی» پایه یازدهم و دوازدهم کلیه رشته ها، محتوای درسی مبتنی بر عفاف و حجاب طرح و بحث نشده است. با توجه به هجمه دشمن در فتنه اخیر نسبت به اصل حجاب و با وجود تلاش دنیای غرب در ترویج بی بند و باری و بی ارزش و ضد ارزش نمود دادن مقوله حیا، حجاب و عفاف بین دانش آموزان، با تبیین عمیق و دقیق مبنایی و کارکردهای حجاب در ساحت های سه گانه بینشی، منشی و کنشی انسان و گنجاندن این مطالب در متن کتب درسی، می توان در راستای درونی سازی و تعمیق فرهنگ عفاف و حجاب در جامعه هدف، توفیق قابل توجهی کسب نمود و از این طریق، سطح معنویت و ارزش های اخلاقی را در گام دوم انقلاب ارتقاء بخشید. بنابراین بعد از تبیین محتوای موجود در زمینه حجاب و عفاف، محتوای مطلوب با توجه به نیاز روز جامعه هدف و با رویکرد پاسخ به شبهات، تنظیم گردید و سپس با توجه به نوع دروس ارائه شده در کتاب دین و زندگی پایه های دهم، یازدهم و دوازدهم چینش مطلوب در جدول پایانی ارائه گردید.

۱۴. پیشنهاد و نظریه پردازی

۱۴-۱. پیشنهاد های نظری

پیشنهاد می گردد در ادامه این پژوهش، پژوهش هایی عمیق تر و گسترده تر - در گستره

موضوعی، تربیتی، اخلاقی، اجتماعی، فقهی، اعتقادی و... در خصوص مسأله حیا، عفاف و حجاب به سامان برسد.

شایسته است رساله‌های دانشگاهی و حوزوی، به سوی مسأله پژوهش در این نوشتار و مسائل پیرامونی آن هدایت گردد و پشتیبانی‌های لازم به عمل آید.

می‌طلبد پژوهش‌های تطبیقی - مقایسه‌ای در خصوص شباهت‌ها و تفاوت‌های مکاتب تربیتی به مسأله حیا، عفاف و حجاب صورت پذیرد تا با بهره‌گیری حداکثری از اشتراک‌های میان ادیان و مذاهب و مکاتب تربیتی، همگرایی‌های بیشتر در نظام تعلیم و تربیت - و به ویژه در منابع و سرفصل‌ها - پدید آید.

تهیه بانک اطلاعات در خصوص مسأله حیا، عفاف و حجاب و مسائل پیرامونی آن توسط مراکز و سازمان‌های مرتبط، از دیگر پیشنهاد‌های این پژوهش است. بانک اطلاعات می‌تواند شامل کتاب، مقاله، پایان‌نامه، رساله، مؤسسه، کتابخانه، مجله، سایت و... باشد.

۲-۱۴. پیشنهاد کاربردی

با توجه به تأکید امام خامنه‌ای عنه‌السلام بر لزوم تبیین مبانی دین و روشن ساختن حقایق برای جوانان و نیز بر اساس تجارب نویسندگان این پژوهش در جلسات بصیرتی و نشست‌های علمی با جوانان و نوجوانان؛ به نظر می‌رسد گنجاندن مبانی و کارکردهای حجاب در محتوای دروس قرآن و دین و زندگی دوره‌های متوسطه به طور مستقیم و سایر کتاب‌های درسی به شکل غیرمستقیم، کمک شایان توجهی به درونی‌سازی و تعمیق فرهنگ حیا، عفاف و حجاب در جامعه هدف صورت می‌گیرد.

منابع

۱. اسلامی، مینا، پایان نامه «بررسی میزان توجه به حجاب و عفاف در برنامه درسی دوره راهنمایی تحصیلی»، دانشگاه آزاد اسلامی، دانشکده علوم تربیتی، واحد مرو دشت، (۱۳۹۰).
۲. جمعی از نویسندگان، مرزبان وحی و خرد، قم: بوستان کتاب، (۱۳۸۱).
۳. حسینیان، روح الله، حریم عفاف، حجاب، نگاه، چاپ دوم، تهران: سازمان تبلیغات اسلامی، (۱۳۷۳).
۴. خسروپناه، عبدالحسین و جمعی از پژوهشگران، انسان شناسی اسلامی، قم: نشر معارف، (۱۳۹۲).
۵. خمینی، سید روح الله، صحیفه نور، چاپ پنجم، تهران: تبیان، (۱۳۸۹).
۶. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، المفردات فی غریب القرآن، دمشق: دارالعلم، (۱۹۹۲ م).
۷. ساریخانی فرد، معصومه، «بررسی میزان توجه به حجاب و عفاف در برنامه درسی دین و زندگی دوره متوسطه»، نشریه پژوهش های برنامه ریزی درسی و آموزشی، دوره دوم، شماره ۲، (۱۳۹۱).
۸. سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی، دین و زندگی (۱) قرآن و تعلیمات دینی، پایه دهم دوره دوم متوسطه، رشته ادبیات و علوم انسانی، چاپ هشتم، تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب های درسی ایران، (۱۴۰۲).
۹. _____، دین و زندگی (۲) قرآن و تعلیمات دینی، پایه یازدهم دوره دوم متوسطه، رشته ادبیات و علوم انسانی، چاپ هفتم، تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب های درسی ایران، (۱۴۰۲).
۱۰. _____، دین و زندگی (۳) قرآن و تعلیمات دینی، پایه دوازدهم دوره دوم متوسطه، رشته ادبیات و علوم انسانی، چاپ ششم، تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب های درسی ایران، (۱۴۰۲).
۱۱. _____، دین و زندگی (۱) قرآن و تعلیمات دینی، پایه دهم دوره دوم متوسطه، رشته های علوم تجربی - ریاضی و فیزیک - فنی و حرفه ای - کاردانش، چاپ هشتم، تهران، شرکت چاپ و نشر کتاب های درسی ایران، (۱۴۰۲).
۱۲. _____، دین و زندگی (۲) قرآن و تعلیمات دینی، پایه یازدهم دوره دوم متوسطه، رشته های علوم تجربی - ریاضی و فیزیک - فنی و حرفه ای - کاردانش، چاپ هفتم، تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب های درسی ایران، (۱۴۰۲).
۱۳. _____، دین و زندگی (۳) قرآن و تعلیمات دینی، پایه دوازدهم دوره دوم متوسطه، رشته های علوم تجربی - ریاضی و فیزیک - فنی و حرفه ای - کاردانش، چاپ ششم، تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب های درسی ایران، (۱۴۰۲).
۱۴. سهرابی فر، محمد تقی، چیستی انسان در اسلام، تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، (۱۳۸۰).
۱۵. شلیت، وندی و نانسی لی دموس، دختران به عفاف روی می آورند، ترجمه سمانه مدنی و پریسا پورعلمداری، چاپ دوازدهم، قم: دفتر نشر معارف، (۱۴۰۲).
۱۶. صبور اردوبادی، احمد، آیین بهزیستی، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، (۱۳۶۷).
۱۷. طباطبایی، محمدحسین، المیزان فی تفسیر القرآن، تهران: دارالکتب الاسلامیه، (۱۳۷۲).
۱۸. طباطبایی، محمدحسین، اصول فلسفه رئالیسم، چاپ دوم، قم: بوستان کتاب، (۱۳۷۸).
۱۹. طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان، بیروت: مؤسسه الاعلمی، (۱۴۱۵ ق).
۲۰. طوسی، محمدبن حسن، الثبیان فی تفسیر القرآن، بیروت: دار احیاء التراث العربی، (۱۴۱۴ ق).

۲۱. فراستخواه، مقصود، روش تحقیق کیفی در علوم اجتماعی با تأکید بر نظریه‌ی برپایه، چاپ سوم، تهران: آگاه، (۱۳۹۵).
۲۲. کجیاف، محمد باقر، علم النفس از دیدگاه دانشمندان اسلام، تهران: نشر روان، (۱۳۹۳).
۲۳. کلینی، محمد بن یعقوب، کافی، قم: دارالحدیث، (۱۴۲۹ق).
۲۴. لامبلن، ژرژ، پروتکل‌های دانشوران صهیون، ترجمه شهلا المعی، تهران: انتشارات المعی، (۱۴۰۰).
۲۵. مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، بیروت: دار الاحیاء التراث العربی، (۱۴۳۰ق).
۲۶. مطهری، مرتضی، ۱۳۸۲، فطرت، چاپ چهاردهم، تهران: صدرا، (۱۳۸۲).
۲۷. مطهری، مرتضی، مسأله حجاب، چاپ ۸۳، تهران: صدرا، (۱۳۸۸).
۲۸. همفر، خاطرات همفر جاسوس انگلیسی در ممالک اسلامی، ترجمه محسن مؤیدی، تهران: امیرکبیر، (۱۳۶۲).
۲۹. منتسکیو، شارل دو، روح القوانین، ترجمه علی اکبر مهدی، چاپ ششم، تهران: مؤسسه انتشارات امیرکبیر، (۱۳۹۶).
۳۰. پایگاه اطلاع رسانی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، khamenei.ir

